

1. Баханов К. Державний стандарт загальної середньої освіти: шляхи вдосконалення / К. Баханов // Рідна школа. — 2006. — № 6. — С. 6—7.
2. Від першої особи. Діалоги про освіту. — К. : Ред. газети з упр. освітою, 2002. — С. 39.
3. Державна програма «Вчитель» // Освіта України. — 2002. — 2 квітня. — № 27 (323). — С. 2—3.
4. Загальноосвітні навчальні заклади України на початок 2004/05 навчального року. Статистичний бюлетень / [Держ. ком. статистики України / ред. О. Г. Осауленко]. — К. : ІВЦ Держкомстату України, 2005. — С. 27.
5. Загальноосвітні навчальні заклади України на початок 2009/10 навчального року. Статистичний бюлетень / [Держ. ком. статистики України / ред. О. Г. Осауленко]. — К. : ІВЦ Держкомстату України, 2010. — С. 13.
6. Закон України «Про освіту» // Відомості Верховної Ради України. — 1991. — № 34. — Ст. 454.
7. Локшина О. Еволюція реформ шкільної освіти в країнах Європейського Союзу / О. Локшина // Шлях освіти. — 2006. — № 4. — С. 19.
8. Соціологічне дослідження «Система освіти в оцінках громадян України». — К. : Нічлава, 2007. — С. 107—111.
9. Статистичний збірник : Загальноосвітні, позашкільні, дошкільні та професійно-технічні навчальні заклади (1996—2000) / [Міністерство освіти і науки України]. — К. : Компас, 2001. — С. 196.

С. О. Костилова

УДК: 94(470-571):378.4

ПРО ДОСВІД РЕФОРМУВАННЯ ГУМАНІТАРНОЇ ОСВІТИ У ВИЩІЙ ТЕХНІЧНІЙ ШКОЛІ СУЧАСНОЇ РОСІЇ

Аналізується сучасний досвід Російської Федерації з реформування гуманітарної освіти у вищій технічній школі. Визначається роль гуманітарних, зокрема історичних, дисциплін як важливого елементу системної освіти майбутніх технічних спеціалістів, базованої на комплексному поєднанні фундаментального, спеціального і гуманітарного знання.

Анализируется современный опыт Российской Федерации по формированию гуманитарного образования в высшей технической

школе. Обосновывается роль гуманитарных, в частности исторических, дисциплин как важнейшего элемента системного образования будущих технических специалистов, основанной на комплексном объединении фундаментального, специального и гуманитарного знания.

In article analyzed nowadays experience of Russian Federation in reforming humanitarian education in High Technique School. Author demonstrates the role of humanitarian (first of all historical) discipline as important element in the system education for the technical specialists that include fundamental, special and humanitarian spheres of knowledge.

Ключові слова: Україна, Російська Федерація, вища технічна школа, реформи, гуманітарна освіта, історичні дисципліни.

Нинішній період суспільного розвитку розглядається як перехідний від індустріальної цивілізації до інформаційної. Нові реалії висувають принципово нові вимоги до системи вищої технічної освіти — насамперед у контексті посилення її гуманітарної й гуманістичної компонент.

Викладання гуманітарних дисциплін у вищій технічній школі виступає за цих умов важливим елементом системної освіти майбутніх технічних спеціалістів, базованій на комплексному поєднанні фундаментального, спеціального і гуманітарного знання. Між тим, об'єктивні потреби у запровадженні значної кількості нових, вкрай потрібних для підготовки технічних спеціалістів дисциплін, а також необхідність оптимізації навчального процесу у вищій технічній школі зумовили різке скорочення обсягу годин, відведених на викладання в українських вузах низки дисциплін гуманітарного циклу, зокрема «Історії України». Це, у свою чергу, спричинило палкі дискусії у вітчизняному освітньому середовищі на тему доцільності/недоцільності, а також і перспектив викладання гуманітарних дисциплін. З огляду на такі обставини, уявляється важливим вивчення позитивного і негативного досвіду реформування системи вищої технічної освіти в інших країнах — насамперед у сусідній Росії.

Відзначимо, що історія розвитку освітніх систем у Росії постійно перебуває у полі зору російських науковців, свідченням чого є поява серії досить цікавих авторських монографій [6; 7; 10]. Аналіз різноманітних тенденцій, що проявляються у сучасному російському освітньому просторі також викликає зацікавлення вчених. Періодично готуються та видаються серйозні аналітичні розвідки на цю

тему [5]. Проводяться конференції, матеріали яких виходять друком [9]. Нарешті регулярно виходять у світ і офіційні статистичні матеріали, які дають змогу аргументовано судити про ефективність тих чи інших впроваджуваних у життя освітніх реформ [8].

Мета даної статті — проаналізувати новітній досвід Російської Федерації з реформування гуманітарної освіти у вищій технічній школі.

Слід відзначити, що у вищій технічній школі Росії гуманітарна освіта наразі є обов'язковою, при цьому простежуються два виразних підходи до надання такої освіти майбутнім технічним спеціалістам:

- загальногуманітарний напрям розглядається як важливіша умова подолання технократизму, як складова системи гуманізації вищої технічної освіти;
- підготовка спеціалістів гуманітарного профілю у вищій технічній школі фактично розглядається як розширення «гуманітарного поля» за рахунок технічних вузів (ця новація в освітній практиці Росії переважно зумовлена комерціалізацією системи освіти).

Важливе значення має те, що Російська Федерація надає великого значення опрацюванню державних освітніх стандартів. На сьогодні можна впевнено говорити про існування в Російській Федерації «кількох поколінь» державних стандартів, що ними визначався і визначається зміст гуманітарної підготовки у закладах вищої технічної освіти.

Державні стандарти «першого покоління» розроблялися й були затверджені ще у 1993—1995 рр. Тоді було встановлено єдиний обсяг годин (1800 год.) на засвоєння циклу гуманітарних, соціальних і економічних дисциплін. Загальновизнаним позитивом впровадження цих стандартів стало те, що в них пропонувався універсальний обсяг навчальних ресурсів, подібний до того, що його пропонують провідні європейські університети. Водночас негативною стало те, що зумовлене цими стандартами одночасне введення значної кількості нових для вузів дисциплін позначилося зниженням рівня викладання та засвоєння цих дисциплін. Крім того, надмірне подрібнення комплексу гуманітарних і соціально-економічних знань врешті призвело до виразного дублювання навчального матеріалу у навчальних курсах, що мали «спільне теоретичне коріння» — історії, культурології, політології, соціології тощо.

15 січня 1998 р. Міністерство освіти РФ видало розпорядження № 30-26 «Про тимчасовий науково-дослідницький колектив з

розробки нового покоління державних освітніх стандартів у частині вимог до змісту і рівня підготовки бакалаврів та дипломованих спеціалістів по циклу “Загальні гуманітарні і соціально-економічні дисципліни”» [3].

На виконання цього розпорядження було сформовано колектив науковців на чолі з академіком РАН, директором Інституту філософії РАН В. С. Степиним, який підготував «Вимоги (федерального компоненту) до обов’язкового мінімуму змісту та рівню підготовки бакалавра і дипломованого спеціаліста по циклу “Загальні гуманітарні і соціально-економічні дисципліни”».

Підготовлені «Вимоги» увійшли як додаток № 4 до наказу МОН РФ № 286 від 14 вересня 1999 р. «Про затвердження макетів державних освітніх стандартів вищої професійної освіти і вимог (федерального компонента) до обов’язкового мінімуму змісту та рівня підготовки випускників» (нова редакція розділу 2 цього наказу затверджена наказом МОН № 644 від 25 жовтня 1999 р.) [3]. Додаток містив інформацію щодо структури і трудомісткості циклу, вимог до обов’язкового мінімуму змісту основних освітніх програм по циклу «Загальні гуманітарні і соціально-економічні дисципліни», вимог щодо знань та навичок по циклу, а також і щодо порядку його реалізації.

Відповідно до прийнятих документів, цикл «Загальні гуманітарні і соціально-економічні дисципліни» мав складатися з 11 базових дисциплін (1. Іноземної мови; 2. Фізичної культури; 3. Історії людства (Росія і світ); 4. Культурології; 5. Політології; 6. Правознавства; 7. Психології і педагогіки; 8. Російської мови і культури мови; 9. Соціології; 10. Філософії; 11. Економіки).

Загальна трудомісткість циклу встановлювалася в обсязі 1800 годин. Передбачалося, що Федеральний компонент циклу становитиме 70% часу, а національно-регіональний (вузівський) — 30% загального обсягу годин, відведених на засвоєння дисциплін циклу. 15% загального обсягу навчальних годин пропонувалося відвести на дисципліни і курси за вибором студента. При цьому перелік цих дисциплін мав встановлюватися безпосередньо вузом (факультетом).

Документ передбачав порядок, за яким при формуванні основної освітньої програми вуз (факультет) був зобов’язаний включити до навчальної програми щонайменше 5 обов’язкових дисциплін з 11 базових. До переліку в обов’язковому порядку мали увійти «Іноземна мова» та «Фізична культура». Обсяг годин, відведених на засвоєння

трьох інших обов'язкових дисциплін мав бути не меншим, ніж 136 годин. Передбачалася також можливість розширення вузом переліку обов'язкових дисциплін, проте у такому разі обсяг годин по окремих дисциплінах мав бути скорочений.

Окреме положення вказувало і на те, що в разі, якщо обра- на вузом дисципліна виступає частиною загальної професійної або спеціальної підготовки, то виділені на її засвоєння години можуть бути перерозподілені в рамках циклу. Також відзначалося, що викла- дання загальних гуманітарних і соціально-економічних дисциплін може здійснюватися у формі авторських лекційних курсів і різних видів колективних та індивідуальних практичних занять, завдань і семінарів по програмах, розроблених у самому вузі й таких, що вра- ховують регіональну, національно-етнічну, професійну специфіку, а також науково-дослідницькі зацікавлення викладачів, що забезпечу- ють кваліфіковане висвітлення тематики дисциплін циклу.

Важливим було й положення документу про те, що зміст дис- циплін циклу має бути професійно зорієнтованим з урахуванням профілю підготовки випускників і повинен сприяти реалізації за- вдань у їхній професійній діяльності.

А проте оприлюднені «Вимоги» наразилися на досить жорстку критику науковців та освітян — насамперед істориків, частина яких у пресі охарактеризувала підготовлений документ як навмисне «прини- ження історичної науки». «До каких пор наше историческое сообще- ство будет отдавать на откуп чиновникам от науки наше будущее, вос- питывать из студентов не патриотов и гуманистов, а деревянных солдат Урфин Джуса? — Ішлося в одному з критичних дописів. — До тех пор, пока составление подобных “федеральных компонентов” будет прохо- дить без участия профессионалов, в министерских кабинетах вдали от научно-исследовательских и учебных центров страны» [2].

Очевидним наслідком суспільної полеміки стало те, що до обов'яз- кового переліку дисциплін врешті були внесені також навчальні дисцип- ліни «Філософія» і «Вітчизняна історія». Таким чином, перелік обов'яз- кових для засвоєння студентами дисциплін набув такого вигляду: 1. Фі- лософія; 2. Вітчизняна історія; 3. Іноземні мови; 4. Фізична культура.

Також у 2000 році МОН РФ затвердило Державний освітній стандарт вищої професійної освіти з дисципліни «Вітчизняна істо- рія», за напрямом 520800 «Історія» (напрямок затверджено наказом МОН РФ від 2 березня 2000 р.) [3].

Питання про потребу вироблення державних освітніх стандартів нового покоління актуалізувалося після того, як у вересні 2003 року Російська Федерація приєдналася до Болонської декларації 1999 року.

За дорученням МОН РФ групі науковців на чолі з академіком РАН, доктором психологічних наук В. Д. Шадриковим було доручено опрацювати проект макета Держстандарту на підготовку бакалаврів-спеціалістів та магістрів-спеціалістів, що і було виконано.

Виразною новацією підготовленого Держстандарту стала пропозиція виключити з переліку обов'язкових для викладання у вищій технічній школі двох дисциплін — «Філософії» та «Вітчизняної історії».

Однак і новий макет Держстандарту спричинив хвилю критики з боку науковців та освітян — насамперед філософів та істориків, які цього разу охарактеризували запропоновані МОН новачки як спроби ліквідації потрібних для молоді світоглядних навчальних дисциплін, «розстрілу освіти».

25 серпня 2004 р. розлогий критичний лист до МОН з приводу пропонованих нових підходів спрямував Голова відділення з філософії, політології та релігієзнавства УМО з класичної університетської освіти В. В. Миронов. «Содержание проекта, относящееся к вопросам социально-гуманитарного образования, — писал науковець, — не выдерживает критики. Утверждается, что гуманитарные и социальные дисциплины формируют социально-личностные компетенции будущего специалиста. Однако авторы готовы включить в качестве обязательных в социально-гуманитарный цикл лишь две дисциплины — иностранный язык и физическую культуру. На них отводится 80% учебного времени. При всём уважении к этим предметам заметим, что в большинстве западных университетов иностранный язык вообще является необязательной дисциплиной, а частным делом студента, что не мешает так организовать учебный процесс, что как раз иностранный язык там знают практически все.

Не может быть законченного высшего образования без философского образования, так как именно философия задает мировоззренческие ориентиры, дает наиболее общий взгляд на окружающий мир, на структуру знания, дает представление о методологии познавательного процесса, что является необходимым элементом становления гражданина, ученого и личности.

Ссылки на то, что в западных вузах нет философии как обязательной дисциплины, по меньшей мере, не точны. В ряде стран,

таких як Германия, она преподається і в великому кількості годин в гімназіях (це 12 або 13 роки навчання в школах), що відповідає віку російських студентів 1-2 курсу; в тій же Німеччині для проходження освіти по гуманітарним факультетам ви зобов'язані два роки вивчитися на філософському факультеті; во Франції філософія є необхідним предметом для вступлення на гуманітарні факультети, необхідно передшествує професійній освіті; в Італії філософія введена в вузи і т. д.» [4].

З подібною різкою критикою проекту нового стандарту виступив також і доктор філософських наук, професор кафедри логіки філософського факультету МДУ В. Бочаров. Професор охарактеризував підготовлений проект як спробу «розстрілу» вищої школи. «В своє час обґрунтування введення обов'язкового курсу історії батьківщини являлась завдання виховання патріотизму. — Писав професор. — І це по-прежнему складає важливу ціль вищої школи. Тепер же, видимо, патріоти країні не потрібні. Що ж стосується філософії, то її виключення з числа обов'язкових дисциплін означає, що, нарешті-то, лозунг “Наука сама собі філософія” втілюється в життя на російській землі. Нарешті-то, знову повертається до життя николаївське висловлювання філософії з вищої школи» [1].

Критичні виступи громадськості позначилися внесенням певних коригувань у офіційно підготовлені документи, стосовні системи гуманітарної освіти у вищій технічній школі. Врешті було вирішено оновити й самі державні освітні стандарти Росії. Відтак, згідно із Законом Ради Федерації № 309 від 5 грудня 2007 р. розпочалося впровадження нових Федеральних державних освітніх стандартів, що являли собою сукупність вимог, обов'язкових при реалізації основних освітніх програм початкової загальної, основної загальної, середньої (повної) загальної, початкової професійної, середньої професійної і вищої професійної освіти освітніми установами з державною акредитацією.

Завпровадження нових стандартів позначилося черговою суспільною дискусією, яка не вщухає і досі. Утім, на нашу думку, наявність дискусії — є свідченням позитивних процесів у російському освітньому просторі, адже, як наголошує народна мудрість, лише у дискусіях народжується істина.

Таким чином, у сучасному російському освітньому просторі усе ще актуальним залишається завдання інтеграційного, міждисциплінарного аналізу досягнень гуманітарних і природничих наук та розробки за результатами цього аналізу загальної Концепції гуманітаризації вищої технічної освіти, яка б враховувала умови діяльності майбутнього технічного спеціаліста в новому інформаційному середовищі. У практичній площині усе ще не досягнуто консенсусу щодо сприйняття гуманітарної освіти у вищій технічній школі як природної складової гуманізації освітнього процесу. Це зумовлює дискусії про непотрібність викладання гуманітарних дисциплін у вищій технічній школі, а також і намагання скоротити години, відведені на їх викладання.

1. Вестник Московского университета. Серия 7. Философия. — 2005. — № 1. — С. 125—129.
2. Запад — Восток — Россия. — 1999. — № 5 : [Электронный ресурс] : [Режим доступа] : http://history.machaon.ru/all/number_05/diskussi/5/index.html
3. Сайт Министерства образования Российской Федерации : [Электронный ресурс] : [Режим доступа] : <http://www.edu.ru/mon>
4. [Электронный ресурс] : [Режим доступа] : <http://www.humanities.edu.ru/db/msg/59212>
5. Куракин А. Л. Образование в России : тенденции и проблемы: аналитический обзор / А. Л. Куракин; РАН ; Институт научной информации по общественным наукам. — М. : [ИНИОН РАН], 2009. — 55 с.
6. Латышина Д. И. История педагогики: Воспитание и образование в России (X — начало XX века) / Д. И. Латышина. — М. : Форум, 1998. — 584 с.
7. Масанова М. Д. Земства и становление системы всеобщего обучения в России. 1864—1880 гг. / М. Д. Масанова; Северо-Западная академия государственной службы. — СПб. : Издательство СЗАГС; Образование-Культура, 2000. — 216 с.
8. Образование в Российской Федерации / Госкомстат России. — М., 1994. — 278 с.
9. Образование в России: перспективы и реальность: Материалы научно-практической конференции / Санкт-Петербургская Акмеологическая академия; Невский ин-т языка и культуры; Н. И. Озерова (ред.), Л. И. Коновалова (сост. и науч. ред.) — СПб., 2001. — 285 с.
10. Савельев А. Я. Высшее образование в России: очерк истории до 1917 года / Савельев А. Я., Момот А. И., Хотеевков В. Ф., Господарик Ю. П., Князев Е. А. ; НИИ высшего образования ; В. Г. Кинелев (ред.). — М. : НИИ ВО, 1995. — 352 с.